

**BYUDJETLARNING O'ZARO BOG'LIQLIGI VA ULARNI
MUTANOSIBLIGINI TA'MINLASH YO'LLARI**

Zulunov Umidjon

Andijon davlat texnika instituti

Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Hozirgi kunda davlat, mahalliy va tashkilot byudjetlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik iqtisodiy tizimning samarali ishlashi uchun muhim ahamiyatga ega. Har bir byudjet turining o'ziga xos vazifalari va maqsadlari bo'lishiga qaramay, ular bir-biriga ta'sir ko'rsatadi va birgalikda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Davlat byudjeti - bu davlatning moliyaviy resurslarini, daromad va xarajatlarini o'z ichiga olgan asosiy moliyaviy hujjatdir. U davlat siyosatini amalga oshirish, iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy xizmatlarni taqdim etish uchun zarur bo'lgan mablag'larni belgilaydi [1]. Mahalliy byudjetlar esa, davlatning markaziy byudjetidan kelib chiqib, mahalliy darajada ijtimoiy infratuzilma, ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa xizmatlarni moliyalashtirishda muhim ahamiyatga ega. Tashkilot byudjetlari esa, xususiy yoki jamoat tashkilotlarining o'z faoliyatini moliyalashtirish uchun mo'ljallangan mablag'larni belgilaydi. Bu uchta byudjet turining o'zaro bog'liqligi quyidagicha ko'rinadi: davlat byudjeti mahalliy byudjetlarga moliyaviy yordam ko'rsatishi mumkin, bu esa mahalliy darajada xizmatlar sifatini oshirishga olib keladi. Shuningdek, mahalliy byudjetlar davlatning iqtisodiy siyosatiga mos ravishda ishlab chiqilishi lozim. Tashkilotlar esa, o'z faoliyatini amalga oshirishda mahalliy va davlat byudjetlaridan foydalanishi mumkin, masalan, davlat tomonidan taqdim etilayotgan grantlar yoki subsidiyalar orqali. Ularning mutanosibligini ta'minlash uchun zamonaviy usullarni joriy etish zarur. Birinchi navbatda, byudjet jarayonida shaffoflikni oshirish muhimdir. Bu, fuqarolar va tashkilotlarga byudjet mablag'larining qanday sarflanayotganini kuzatish imkonini beradi [2]. Shuningdek, shaffoflik fuqarolar

ishtirokini oshiradi va davlat organlariga nisbatan ishonchni mustahkamlaydi.

Ikkinchi usul - byudjetlarni rejalashtirishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishdir. Bularga elektron byudjet tizimlari, analitik dasturlar va ma'lumotlarni boshqarish platformalari kiradi. Ushbu texnologiyalar yordamida byudjet jarayonini tezlashtirish, xarajatlarni nazorat qilish va samaradorlikni oshirish mumkin.

Uchinchi usul sifatida, davlat va mahalliy organlar o'rtasida yaxshi hamkorlikni ta'minlash zarur. Bu, mahalliy darajada muammolarni hal qilishda davlatning qo'llab-quvvatlashini ta'minlaydi va resurslarni yanada samarali taqsimlash imkonini beradi. Masalan, mahalliy organlar o'z ehtiyojlarini aniqlashda va ularni davlat darajasida himoya qilishda faol ishtirok etishlari lozim.

To'rtinchi usul - mutaxassislarning malakasini oshirishdir. Byudjet jarayonida ishtirok etuvchi xodimlarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish, ularning samarali ishlashiga yordam beradi. Bu, xususan, iqtisodchilar, moliya mutaxassislari va boshqaruv xodimlari uchun muhimdir [3]. Shunday qilib, davlat, mahalliy va tashkilot byudjetlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilish va ularning mutanosibligini ta'minlash zamonaviy iqtisodiyotning muhim jihatlaridan biridir. Yuqorida keltirilgan usullarni amalga oshirish orqali bu jarayonlarni yanada samarali qilish mumkin bo'ladi. Bu esa nafaqat moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi, balki jamiyatning ijtimoiy farovonligini ham oshiradi.

Byudjet resurslarini taqsimlash jarayoni davlat va jamiyat hayotida muhim rol o'ynaydi. Bu jarayon moliyaviy barqarorlik, iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy adolat prinsiplariga asoslanishi kerak. Ushbu uch prinsip bir-birini to'ldiradi va birgalikda jamiyatning rivojlanishini ta'minlaydi.

Moliyaviy barqarorlik, davlatning moliyaviy holatini, daromad va xarajatlar o'rtasidagi muvozanatni saqlashni anglatadi. Agar davlat byudjeti muvozanatsiz bo'lsa, bu o'z navbatida iqtisodiy inqirozga olib kelishi mumkin. Masalan, davlat xarajatlari daromadlardan oshib ketganda, qarz olishga yoki soliq yukini oshirishga to'g'ri keladi, bu esa iqtisodiyotga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun, byudjet resurslarini taqsimlashda moliyaviy barqarorlikni ta'minlash zarur. Bu, nafaqat

davlatning moliyaviy holatini yaxshilaydi, balki investorlar va fuqarolar uchun ishonchli muhit yaratadi.

Iqtisodiy samaradorlik, resurslarni eng optimal tarzda sarflash va ulardan maksimal foyda olishni anglatadi. Byudjet resurslari taqsimlanganda, har bir soha va dastur uchun mablag'lar samarali ishlatilishi lozim [4]. Masalan, ta'lim va sog'liqni saqlash sohalariga ajratilgan mablag'lar samarali investitsiya hisoblanadi, chunki ular inson kapitalini rivojlantirishga va jamiyat farovonligini oshirishga yordam beradi. Iqtisodiy samaradorlikni ta'minlash uchun davlat va mahalliy organlar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish zarur. Bu orqali resurslar o'zaro almashiladi va har bir hududning ehtiyojlariga mos ravishda sarflanadi.

Ijtimoiy adolat, barcha fuqarolarning teng imkoniyatlarga ega bo'lishini va ijtimoiy xizmatlardan foydalanishida hech kimning kamsitilmasligini ta'minlaydi. Byudjet resurslari taqsimlanganda, kam ta'minlangan qatlamlarga e'tibor qaratilishi kerak. Bu, ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishga yordam beradi va jamiyatda barqarorlikni saqlaydi. Ijtimoiy adolatni ta'minlash uchun davlat ijtimoiy dasturlarni ishlab chiqishi va ularni moliyalashtirishda ustuvorlik berishi lozim.

Bu uch prinsip – moliyaviy barqarorlik, iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy adolat – bir-birini to'ldiradi. Masalan, agar davlat moliyaviy barqarorlikni saqlasa, bu iqtisodiy samaradorlikni oshirishga imkon beradi. O'z navbatida, iqtisodiy samaradorlik ijtimoiy adolatni ta'minlash uchun zarur bo'lgan mablag'larni yaratadi. Shunday qilib, ushbu prinsiplarni birgalikda amalga oshirish orqali davlat va jamiyat o'z maqsadlariga erishishi mumkin.

Byudjetlararo muvofiqlashtirish, moliyaviy rejalashtirishni takomillashtirish va shaffof monitoring tizimlarini joriy etish - bu zamonaviy davlat boshqaruvi va iqtisodiy rivojlanishning muhim komponentlaridir. Ushbu strategiyalar davlat resurslarini samarali va adolatli taqsimlash, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va fuqarolar uchun sifatli xizmatlarni ko'rsatishda o'z o'rniga ega.

Birinchidan, byudjetlararo muvofiqlashtirishni kuchaytirish zarurati davlat organlari o'rtasida samarali hamkorlikni ta'minlashdan kelib chiqadi. Har bir davlat organi o'z maqsadlariga erishish uchun byudjet mablag'larini ajratadi, ammo bu

mablag'lar bir-birini to'ldirishi va umumiy maqsadlarga xizmat qilishi kerak. Misol uchun, sog'liqni saqlash va ta'lim sohalari o'rtasida muvofiqlashtirish orqali sog'lom avlodni tarbiyalashga qaratilgan dasturlarni amalga oshirish mumkin. Bu jarayonda har bir organ o'z resurslarini umumiy maqsadga mos ravishda sarflashni ta'minlashi lozim. Byudjetlararo muvofiqlashtirish jarayonida, shuningdek, mahalliy hukumatlar va markaziy hukumat o'rtasidagi aloqalarni kuchaytirish muhimdir, chunki bu hududiy ehtiyojlarni hisobga olgan holda resurslarni taqsimlash imkonini beradi.

Ikkinchidan, moliyaviy rejalashtirishni takomillashtirish ham davlat boshqaruvidagi muhim strategiyalardan biridir. Moliyaviy rejalashtirish jarayoni davlatning moliyaviy holatini baholash va kelajakdagi xarajatlarni rejalashtirishda yordam beradi. Bu jarayonda uzoq muddatli prognozlar asosida byudjet xarajatlari va daromadlarini aniqlash muhimdir. Masalan, iqtisodiyotning o'sishi yoki pasayishi, aholi sonining o'sishi yoki kamayishi kabi omillarni hisobga olish orqali davlat o'z byudjetini yanada samarali rejalashtirishi mumkin. Moliyaviy rejalashtirishda shuningdek, risklarni baholash va ularni minimallashtirish strategiyalarini ishlab chiqish ham muhimdir. Bu davlatning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga yordam beradi.

Uchinchidan, shaffof monitoring tizimlarini joriy etish davlat byudjetining samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Monitoring tizimi orqali byudjet mablag'larining qanday sarflanishi va natijalari haqida ma'lumot olish mumkin. Shaffoflik, davlat organlari va fuqarolar o'rtasida ishonchni oshiradi, chunki fuqarolar davlat mablag'larining qanday ishlatilayotganini bilishlari kerak. Monitoring tizimlari, shuningdek, byudjet jarayonidagi xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etishda yordam beradi. Masalan, davlat xarajatlari bo'yicha hisobotlar tayyorlash va ularni jamoatchilikka taqdim etish orqali fuqarolar o'z fikrlarini bildirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ushbu strategiyalar birgalikda amalga oshirilganda, davlat boshqaruvining samaradorligini oshiradi va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi. Byudjetlararo muvofiqlashtirish orqali resurslar optimal tarzda taqsimlanadi, moliyaviy

rejalashtirish orqali kelajakdagi ehtiyojlar oldindan belgilab olinadi, shaffof monitoring tizimlari esa barcha jarayonlarning ochiqqligini ta'minlaydi. Natijada, bu strategiyalar fuqarolarning hayot sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, byudjetlararo muvofiqlashtirishni kuchaytirish, moliyaviy rejalashtirishni takomillashtirish va shaffof monitoring tizimlarini joriy etish - bu zamonaviy davlat boshqaruvining asosiy tamoyillaridir. Ushbu strategiyalar orqali davlat resurslari samarali va adolatli taqsimlanadi, iqtisodiy barqarorlik ta'minlanadi va fuqarolar uchun sifatli xizmatlar ko'rsatish imkoniyatlari kengayadi. Shunday qilib, ushbu jarayonlarni amalga oshirish orqali davlat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga erishishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ziyodullayevich, Norquchqorov Abdulaziz. "Mahalliy byudjetlar ijrosi to'g'risidagi hisobotlar va ularning axborot imkoniyatlarini oshirish masalalari." *universal journal of mathematical theory and computer sciences* 3.25 (2025): 28-35.
2. Jumabayevich, Patalov Jahongir, Raufov Behruz Avazovich, and Zaripov Azamat Djurayevich. "Mahalliy byudjetlar daromadlarini oshirish va boshqaruv samaradorligini ta'minlash." *Ilm fan taraqqiyotida raqamli iqtisodiyot va zamonaviy ta'limning o'rni hamda rivojlanish omillari* 5.1 (2025): 11-20.
3. Sapparboyevich, Davlatov Muradbek. "Mahalliy budjetlar xarajatlarini samarali boshqarish–davlat hokimiyati organlari moliyaviy mustaqiligini ta'minlashning muhim omili." *Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting* 5.01 (2025): 115-124.
4. Bekzod, Mamayunusov. "Characteristics of the formation of extra-budget funds of budgetary organizations on the basis of business." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 7 (19) (2023): 138-146.